

Nicolas Werth om Putins Ryssland och Ukraina

Rysslands aggression mot Ukraina är en utdragen process, som inleddes 2014 i form av annekteringen av Krim och bildandet av separatistiska zoner i Donbas under Moskvas kontroll. Men det utkämpas också strider om historien som sådan, där Putin försökt utveckla en version av Rysslands historia utefter extremt nationalistiska (storryska) riktlinjer. Hans framställning av historien sträcker sig från medeltiden till andra världskriget och blir i den ryska folkopinionens ögon till ett rättfärdigande av regeringens behov av att dominera.

NICOLAS WERTH POUTINE HISTORIEN EN CHEF

TRACTS
GALLIMARD

3,90€ / N°40

Nicolas Werth, fransk historiker och specialist på sovjettiden, medförfattare till Kommunismens svarta bok, har nyligen publicerat en skarpsynt essä med titeln "Poutine historien en chef" [Chefs-historikern Putin]¹, där han konstaterar att "Kontroll över historien, tolkningen av det förgångna, är en avgörande fråga för Putin". I de två nedanstående intervjuerna, som föranletts av essän, diskuterar Werth den historiesyn som Putin utnyttjar för att motivera den ryska invasionen av Ukraina och att man vänder Väst ryggen, 30 år efter Sovjetunionens fall.

Översättning (från franska): Björn Erik Rosin

Innehåll

"Putins nationalism, ett irrationellt historiskt potpurri"	1
"Putin försöker utplåna Ukraina och Gulag"	3

¹ *Poutine historien en chef: Droit de réponse à Nicolas Werth*, Gallimard 2022, 64 sidor.

Nicolas Werth. Foto A.Savin, WikiCommons, CC BY-SA 3.0D.

”Putins nationalism, ett irrationellt historiskt potpurri”

Veronika Dorman

Libération, 30 juni 2022

I korthet, hur ser Vladimir Putin på historien? Vad är hans vision av Rysslands historia? Var hämtar han inspiration från?

Det är en vision som hämtar betydligt mer från tsar Nikolaj I, från Sergej Uvarov [tsarens mycket reaktionära utbildningsminister (1786-1855), red.] än från någon marxistisk eller pseudo-marxistisk ideologi. Den kraftiga betoningen på en rysk väg till utveckling, som i avgörande avseenden skiljer sig från den väg Europa valt, ingår i en av de mest reaktionära delarna av slavofilt tänkande. Putin använder sig av Uvarovs omtalade ”triad”: ortodoxi, autokrati, nationalkänsla där han bara byter plats på de båda första. ”Maktens vertikalitet” (ett begrepp som Putin hellre talar om än autokrati, men som egentligen innebär samma sak) kommer före den ortodoxa läran. Vad beträffar ”nationalkänsla” är det en inte helt lyckad översättning av begreppet *narodnost* [av ordet *narod*, ”folket”], ett förhållande av en sorts folklig visdom vägled av en ”nationalkänsla” – dvs ”rysk patriotism”. Det ryska folket sägs vara i besittning av en inneboende storhet, som skiljer sig från andra folks ... Och detta ryska folk, vad ingår där i Putins vision? Ryssarna, men även ukrainare och belarusier ...

Och i ”traditionella värderingar” ingår också arvet från sovjettiden?

Ja, för återgången till dessa gamla slavofila tankegångar är bara en del av Putins ideologi. Putin är framför allt en ren produkt av sovjettiden. Den nya nationalismen består också av en märklig blandning av slavofila värderingar och sovjetiska, av det tsaristiska förflutna och sovjettiden, en uppfattning befriad från sina kommunistiska rester, ”de-kommunistiserade”. Dessa båda antagonistiska tidsperioder förenas kring ett förhållande av ett ”evigt” Storryssland och en stark stat i stånd att försvara landet mot hotet utifrån.

Vilket leder till en fullständigt barock mix, utan något rationellt innehåll. Ur denna mix plockar Putin små delar: till exempel spolar han bort Lenin som en förrädare i spetsen för ett gäng fanatiska bolsjeviker och som förrådade Rysslands intressen genom att underteckna den förödmjukande freden i Brest-Litovsk för att kunna hålla sig kvar vid makten. Ett misstag som Stalin ”återlöste” (det är det begrepp Putin använder 25 år senare genom Sovjetunionens seger över nazismen i ”Det stora fosterländska kriget”). Kort sagt ett historiskt potpurri.

Vad är innebörden av detta ”potpurri”?

Ett Ryssland grundat på makt, på styrka, på nostalgi till Sovjetunionen. Men frågan är också: var upphör Ryssland? Vad är Ryssland utan sitt imperium? När Sovjetunionen föll samman hade Ryssland inte på flera sekler varit så avlövad, utan alla sina delar i Väst (Ukraina, de baltiska staterna, Belarus) och i Öst (Centralasien) i Syd (Kaukasus) – kort sagt allt som tsarväldet bestått av och som bolsjevikerna i en annan form lyckats återskapa mellan 1918 och 1991. Är Putin ute efter att åter skapa Sovjetunionens gränser? Frågan är mycket komplex. Uppenbarligen betraktar han de baltiska staterna som förlorade, men Ukraina och Belarus ingår i detta utvidgade Ryssland som han strävar efter.

Varifrån hämtar han sina argument om Ukraina, vars existens som nation han förnekar?

Från framstående ryska historiker på 1800-talet som Solovjov (1820-1879) eller Kljutjevskij (1841-1911), som betonade den ryska statens kontinuitet och enhet från Kyiv, ”alla ryska städers moder”, till Moskva. Enhet också mellan ”storryssar” (ryssar), ”lillryssar” (ukrainare) och ”vitryssar” (belarusier), betraktade som ett folk.

Varför talar han om ”de-nazifiering” av Ukraina?

”Nazi” är ett begrepp som genast väcker känslor, något som finns i medvetandet hos varje rysk medborgare. Det är den absoluta fienden. Sedan 2014 förknippas regimen i Ukraina med fascism, med nazism. Det är inte något nytt. Putin har plockat upp något som legat färdigt sedan länge, ett verktyg, ett språkbruk. I Väst blir vi upprörda av talet om ”de-nazifiering”, men i Ryssland är det något helt vardagligt, som ständigt funnits i det ideologiska bagaget under tiden efter Sovjetepoken.

Men många säger ju att det är den ryska regimen som idag har en fascistisk karaktär?

Jag är inte särskilt förtjust i talet om ”fascism” för att karakterisera den ryska regimen av idag. Som historiker anser jag att fascism är ett mycket exakt begrepp, historiska, ekonomiskt och politiskt väl definierat. Det finns en tendens att använda begreppet om allt möjligt. Vi har inte att göra med någon fascistisk regim i Ryssland. Det är en ultranationalistisk och auktoritär regim, som varken respekterar mänskliga rättigheter eller reglerna för internationell rätt.

Hur förklarar du att Putin lyckats få med sig så många ryssar? Beror det på den historiesyn och användning av minnena som kommit till användning i tjugo år?

Till stor del. För att förstå det som sker idag måste vi gå trettio år bakåt och försöka förstå de komplikationer som uppstod när det blev möjligt att yttra sig fritt om historien, den oerhörda våg som i stort varade mellan andra hälften av 1980-talet till slutet av 1990-talet. Men sakta men säkert fick samhället nog av att idissla de mörka sidorna av sovjettiden, det som avslöjades under perestrojkan. Putins sätt att framställa historien har svarat mot ett behov i samhället att återfå stoltheten efter förödmjukelsen 1991, Sovjetunionens nederlag i kalla kriget, sovjetimperiets implosion, förlusten av inflytandet i Östeuropa. Jag tror att en stor majoritet av befolkningen (tre fjärdedelar?) gillar och har gjort Putins nya nationalism till sin.

Vilka är de främsta ”brotten mot historien”, för att använda historikern Antoon de Baets term, mot minnet, som Kreml gjort sig skyldigt till de senaste tjugo åren?

Det allvarligaste ”brottet mot historien” har varit förföljelsen av självständiga historiker. Jag tänker framför allt på när Jurij Dmitrijev, en storartad historiker om stalintidens repression, aktiv medlem av *Memorial*, den som avslöjade en av de stora massgravarna från Stora terrorn 1937-1938, Sandar-

moch i Karelen. Utan minsta bevis anklagades han för pedofili. Jag vill påpeka att Jurij Dmitrijev blev frikänd i första instans – något helt exceptionellt i de senaste årens ryska rättshistoria – innan åklagarsidan överklagade. Enligt alla oberoende observatörer fick Dmitrijev inte någon rättvis rättegång: alla regler kränktes under de fem år som gick mellan arresteringen och den slutgiltiga domen mot honom.

För utom detta symboliskt viktiga fall har det i årtal pågått en samordnad offensiv mot NGO:n *Memorial*, som slutligen upplöstes i december förra året. *Memorial* var den äldsta, den mest symbolladdade och mest respekterade ryska NGO:n, som sedan 1989 inriktat sig på att lyfta fram minnet av massrepressionen i Sovjetunionen, som med åren hamnat mer och mer i skymundan, och även försvara de mänskliga rättigheterna, som i Putins Ryssland bara blivit till allt större åtlöje. Andra ”brott mot historien” är försöken att korrigera synen på massakrer i stor omfattning, att man tagit bort de minnesplaketter som *Memorial* placerat ut på platser där politiska fångar hållits inspärrade och avrättats under Stalin. Men även alla former av censur, och att arkiv som skulle öppnas fortsätter att vara stängda ...

Är 24 februari 2022 ett historiskt datum, en vändpunkt i rysk historia?

Något har obotligt förstörts för decennier mellan ukrainare och ryssar. Det handlar om en avgrunds-djup klyfta, utan motstycke i de båda ländernas historia. Sedan kriget startade har ukrainsk identitet på ett avgörande sätt utkristalliserats kring en avgörande brytning med Ryssland. För Ryssland handlar det om det första kriget på liv och död mot ett grannfolk på flera sekler. Det är ett oerhört misstag och det går ännu inte att fullt ut förstå vidden av det. Ingen bland mina vänner historiker, ukrainare eller ryssar, kunde föreställa sig ett krig av denna omfattning.

Oavsett hur kriget kommer att sluta, vad tror du om den närmaste tiden för Ryssland och för rysk historia?

Ryssland har valt att helt vända sig bort från Europa och spela ut det eurasiatiska kortet. Men det är en illusion, kineserna kommer att utnyttja att Ryssland försvagas. Det är att störta sig framåt huvudstupa. Det handlar om en avgörande förändring. Är det något som bara är knutet till en enda person, Vladimir Putin, eller är det något som kommer att fortsätta, fördjupas och fortsätta – det är jag inte i stånd att svara på. Men 2002 är ett år av radikalt uppbrott, som upplösningen av *Memorial*, något som var helt otänkbart i fjol. Båda händelser, den ena på det inrikespolitiska området och den andra utrikespolitiskt, är två sidor av samma brytning med de senaste 30 åren.

”Putin försöker utplåna Ukraina och Gulag”

Hervé Nathan

I din essä visar du att Rysslands aggression mot Ukraina föregicks av ett ideologiskt arbete där Vladimir Putin med statliga medel utvecklat och spridit en officiell nationalistisk version av historien.

Det har tagit lång tid att inse vilken roll propagandan spelar för att förbereda ett krig. Jag ser det när jag talar med vänner i Ryssland, som blivit Putinanhängare: vi befinner oss på olika planeter. Jag har då försökt förstå den nationalistiska version som idag är utredd i Ryssland, hur och varför begrepp som ”de-nazifiering” fått så djup genklang i ryssarnas huvuden.

Givetvis är andra världskriget, som kallas ”det stora fosterländska kriget”, objektivt sett viktigt för ryssarna. Man förlorade 26 miljoner i döda, i huvudsak på grund av att nazisterna på östfronten bedrev ett helt annat krig än på västfronten. En politik direkt inriktad på folkmord, inte bara mot judarna utan också mot slaverna – ryssar, belarusier och ukrainare. Det ledde till en nivå av lidande som inte existerade på västfronten.

Denna ”groteska” tid har på djupet präglat det ryska och sovjetiska samhället och har utnyttjats alltsedan sovjetepoken. Kommunistpartiets historiker började mycket snabbt efter 1945 att hylla Sovjetunionens roll, ”som ensamt besegrade nazisterna”, medan Väst ska ha varit redo att sam-

arbeta med dem. Som exempel brukar nämnas Münchenöverenskommelsen 1938 eller Vichy-regimens "kollaboration" i Frankrike.

Från 1965, tjugo år efter segern, började detta bli ett allt viktigare inslag i kommunistregimens propaganda och kom att ersätta "den strålande framtid för kommunismen", som Nikita Chrusjtjov var den sista inkarnationen av. Denne gjorde sig löjlig bland ryssarna genom att påstå att man skulle "hinna i kapp och gå förbi USA". Det stora fosterländska kriget blev en ideologisk hörnpelare under den nedåtgående Brezjnev-eran, som var mer fokuserad på nationalism än på den kommunism som ingen längre trodde på.

Detta är vad Vladimir Putin helt och hållet tagit över i sin nya nationalism. I hans ögon är kriget den enda episod värd att bevara från hela sovjetperioden i så måtto som den utgjorde en negering av Oktoberrevolutionen, den centrala händelsen i sovjetisk propaganda.

Men enligt Putin var Oktober 1917 en statskupp kombinerad med förräderi från bolsjevikerna, som försvagade landet genom att lämna ifrån sig stora delar av det ryska imperiet i och med Brest-Litovsk-avtalet med Tyskland 1918. Han skriver: "Vårt land förlorade kriget mot det land som självt också hade förlorat kriget. Det är något unikt i historien."

För den ryske presidenten är det stora fosterländska kriget rent av en form av omvändelse. Genom att slå tillbaka nazisterna hade kommunisterna gottgjort sitt "ursprungliga" förräderi

...

Just det. Han gör gällande att bolsjevikerna "under det stora fosterländska kriget" betalade av för sitt misstag. Som om Stalin återlöst Lenins fel. Men när Lenin valde att underteckna freden hoppades han på en världsrevolution, i första hand i Tyskland, som fullständigt skulle förändra spelplanen.

Men som den ryske presidenten ser det skapade Stalin genom 1930-talets industrialisering och tvångskollektivisering av jordbruket den materiella basen för segern 1945.

Det är inte alldeles felaktigt, men Putin suddar ut det enorma priset för denna industrialisering, som slog sönder samhället, slog sönder jordbruket och ledde till massrepressionen med 20 miljoner i Gulag, 6 miljoner deporterade och miljontals döda i hungersnöd, den stora terrorn, osv.

Och om Stalin värdade till ryssarnas nationalkänsla när tyska stridsvagnar 1941 stod i Moskvas utkanter var det för att ingen då var beredd att dö för världsrevolutionen.

Bland det som döljs i Putins version återfinns hungersnöden 1932-1933 som däremot i ukrainska ögon är något centralt, eftersom Holodomor betraktas som folkmord.

Som varje land på väg att konstituera sig har Ukraina efter självständigheten 1991 byggt upp sin egen nationella version och återupptäckt den centrala händelse hungersnöden utgjorde och som länge varit dold.

Holodomor är en oerhörd tragedi. Vi får tänka på att Ukraina på 1930-talet var ett land med ungefär lika många invånare som Frankrike och där 4 miljoner dog! På landsbygden decimerades 16-18 procent av befolkningen på några månader. Allt under total tystnad och totalt förnekande.

Visst drabbades även andra regioner av hungersnöden på grund av den tvångskollektivisering som var avsedd att tygla landsbygden och pressa fram det överskott som behövdes för industrin, men Ukraina utsattes för en särskilt hård behandling, eftersom de ukrainska bönderna utgjorde navet i det hårdaste motståndet mot Stalins politik.

På ukrainskt håll har extremister utnyttjat händelsen och spelat på offerstämningar, som gjort det möjligt att omvandla Stalinregimens skuld för folkmordet till något som ryssar i allmänhet bär skulden till. Beteckningen folkmord är problematisk. I strikt bemärkelse svarar inte denna tragedi helt och hållet mot den definition som görs i FN-konventionen från 9 januari 1948 och där det krävs

att de ledande stalinisterna siktade in sig på ukrainarna som nationell eller etnisk gruppering som sådan.

Och det är svårt att bevisa. Egentligen var det mer riktat mot bönderna än mot ukrainarna i allmänhet. Och om 92 procent av offren var ukrainare återstår 8 procent polacker, tyskar, judar, osv. I en text skriven 1953, och som nyligen upptäckts, bekräftar emellertid Raphael Lemkin, som är den som definierat begreppet folkmord, att hungersnöden i Ukraina ändå var folkmord. Men hans definition är vidare än FN:s. Och orsaken känner vi till: Sovjetunionen skulle aldrig ha gått med på den. Hur som helst är det ändå ett allvarligt brott mot mänskligheten.

Putin suddar inte bara ut den stora hungersnöden, han går så långt som till att förneka existensen av någon ukrainsk nation och därmed landets existensberättigande ...

Det är Putins eget bidrag. Den frågan var inte aktuell tidigare. Inte under perestrojkan, inte under Boris Jeltsin, inte ens under kommunismen, om vi nu för ett ögonblick glömmet att bolsjevikerna på 1920-talet krossade alla ansatser till självständighet för Ukraina, Georgien och Azerbajdzjan.

Frågan om Ukraina uppkom specifikt från 2014 då Vladimir Putin bestämt sig för att sluka en del av landets territorium: Krim genom annektering och Donbas med separatister som mellanhänder.

Då använder han sig av stora teman från de mest konservativa slavofila historikerna på 1800-talet, som hävdar att ryssar, belarusier och ukrainare utgör samma folk, sprungna ur det rusiska väldet i Kyiv som grundades på 900-talet av Vladimir den Store och som Moskva anser sig vara legitim arvtagare till.²

Putinismen är en ideologisk tusenbladstärta, en barock blandning, där navet utgörs av rysk nationell storhet, från Peter den Store till Stalin via Katarina den Stora. Det är ett svar till Ukrainas dåvarande president Petro Porosjenko, som hävdade att det var "furst Voldymyr som lade grunden till ett självständigt Ukraina", mer vänt mot Europa!

I din essä visar du hur Vladimir Putins nationalism stöder sig på statsapparaten för att eliminera all konkurrens. Föreningen *Memorial* har upplösts, undervisningen är helt fastlåst, till och med övervakad av en militär kommission, repressiva lagar har drivits igenom mot avvikande åsikter, osv. När regeringar går in för att skriva om historien är syftet ofta att mobilisera befolkningen. Har Putins version vunnit slaget om opinionen i Ryssland?

Ja, från 2010 utestängs och bestraffas alternativa uppfattningar av ett nytt juridiskt ramverk. Statliga och para-statliga institutioner har skapats för att sprida den officiella versionen av historien och driva igenom den på alla nivåer inom undervisningen, ända upp till krigshögskolan.

Efter att själv ha bott ett tiotal år i Ryssland befarar jag ändå att den versionen är väl förankrad hos en stor del av ryssarna, eftersom det handlar om att återställa nationell stolthet efter den förfärliga förödmjukelse Sovjetunionens nederlag i kalla kriget innebar, följt av dess upplösning som uppfattas som ett svårt trauma och som man nog inte varit tillräckligt observant på i Väst.

Sedan blev 1990-talet, med den chockterapi liberalerna bedrev, en ekonomisk katastrof. Ryssland störtades ned i misär: från ena dagen till den andra räckte en familjs samlade besparingar inte till att gå och handla med på snabbköpet! Det var ett totalt sönderfall, jämförbart med 1923-1924 i Tyskland.

Den ekonomiska återhämtningen, märkbar de första fem åren av 2000-talet, bidrog avsevärt till att stärka Putins prestige. Den återvunna stoltheten entusiasmerar mina ryska vänner, som sedan blivit ultranationalister.

Enligt opinionsmätningarna, vars tillförlitlighet kan diskuteras, gillar 70-80 procent av ryssarna "den speciella militära operationen". Gör nationalismen det möjligt att kräva

² Se text Vladimir Putin: [Om den historiska enheten mellan ryssar och ukrainare](#)

ytterligare ansträngningar av ryssarna, till exempel att skicka värnpliktiga till krigsskådeplatserna?

Gränsen går förmodligen vid att skicka värnpliktiga till kriget, eller om befolkningen skulle upptäcka att det redan stupat 15 000-20 000 på den ryska sidan. Då skulle man börja ställa sig frågor.

Vi vet ju hur stor roll återkomsten av dödade soldater från Afghanistan spelade inför kommunistregimens fall. Det är därför lastbilar med uppgift att kunna bränna döda kroppar har skickats bakom frontlinjerna.

Putins nationalism har sina beundrare i Frankrike, framför allt Eric Zemmour och Marine Le Pen. Vad säger det om det politiska och intellektuella läget i Frankrike?

Nationalismen, till och med en ultranationalism, paniken för främlingen, den andre, väller fram över Europa, med röstsiffror för extremhögern utan motstycke i Frankrike, Ungern, Polen, Nederländerna, Italien ...

Lockelsen att dra sig undan i xenofobi [främlingsskräck] breder ut sig i en värld oroad för flyktingrörelserna. Men i bakslaget för Eric Zemmour i de franska valen ser vi också att det finns gränser för nostalgin för det franska imperiet, som har stora likheter med nostalgin för det ryska imperiet.

Marine Le Pen har lyckats blanda ut sitt varulager från extremhögern med krav som handlar om köpkraft, då hon insett att väljare i de folkliga kategorierna hellre röstar om priset för diesel än för en återgång till kolonialismen.

Lästips – vart går Ryssland?

[Vart går Ryssland? Olycksbådande ideologiska tendenser](#) (3 artiklar)

Benny Andersson: [I tsarernas fotspår. Den ryska imperialismen vaknar på nytt](#)

Vladimir Putin: [Om den historiska enheten mellan ryssar och ukrainare](#)

Timofej Sergejtsev: [En rysk plan för folkmord på Ukrainas folk](#)

Slavoj Žižek: [Ukraina och det tredje världskriget](#)